

BİR SİYASİ DENETİM ARACI OLARAK SORU ÖNERGELERİ VE İŞLEVSELLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Parliamentary Questions As A Tool Of Political Control And Thoughts On Their Functionalities

Dr. Zafer KOCA

Köyceğiz Yükseköğretim MTAL, Muğla/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7264-4791>

ÖZET

Demokratik yönetim modellerinin ayırt edici özelliklerinden biri anayasada belirtilen organların karşılıklı olarak birbirlerini denetleyebilmeleridir. Tarafların birbirlerini denetleme ve dengeleme mekanizmalarından yoksun olduğu bir yönetim sisteminin demokratik olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir ortamda bütün uygulamalar siyasi iradenin keyfine bırakılmış olur ki bunun kabul görmesi söz konusu bile olamaz. Bundan dolayıdır ki ülkeler anayasalarını oluştururlarken yürütme ve yasamaya birbirlerini denetleyip kontrol edebilecekleri araçlar vermişlerdir. Bu araçlar o ülkelerin benimseyip uyguladıkları yönetim sistemlerine göre farklılık göstermektedir. Çalışmamızın konusu olan parlamenter sistemde yasamanın yürütmeyi denetlemesi için verilen araçlar soru, gensoru, meclis araştırması ve meclis soruşturması şeklinde kendini göstermektedir. Bu çalışmamızın amacı demokratik yönetim modellerinden biri olan Parlamenter sistemde var olan denetim ve bilgi edinme araçlarından biri olan Sorunun (soru önergesi) işlevselliğini tartışmaktır. Bunu yaparken parlamenter sistemin uygulamada olduğu son dönem olan 26. Yasama dönemi seçilmiştir. Bu dönemde sağlık alanında verilen soru önergeleri üzerinden soru kurumunun işlevselliği tartışılmıştır. Yazılı ve sözlü olarak verilen soru önergeleri incelendiğinde açıkça görülmektedir ki sorular muhatapları tarafından çok fazla ciddiye alınmamakta ve cevaplandırılmamaktadır. Bu da bize Soru önergelerinin ne kadar işlevsel olduğunu tartışmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Denge ve Denetleme Araçları, Soru

ABSTRACT

One of the distinctive features of democratic governance models is that constitutional organs can control each other. It is not possible to mention that a system in which the parties lack each other's control and balancing mechanisms is democratic. In such an environment, all practices are left to the enjoyment of political will, which cannot even be accepted. That is why countries have given the executive and legislative tools to control and balance each other while they form their constitution. These tools differ according to the management systems adopted and implemented by those countries. In the parliamentary system, which is the subject of our study, the tools given to the legislature to oversee the execution are manifested in the form of parliamentary question, interpellation, parliamentary investigation and parliamentary inquiries. The aim of this study is to discuss the functionality of the parliamentary question that is one of the tools of control and information in the parliamentary system. In doing so, the 26th Legislative period of Turkish Grand National Assembly (TBMM), the last period in which the parliamentary system was in practice, was selected. In this period, the functionality of the parliamentary question was discussed through the parliamentary questions given in the field of healthcare services. When written and verbal questions are examined, it is clear that the parliamentary questions are not taken seriously and answered by their addressees. This leads us to discuss how functional the parliamentary question is

Key Words: Parliamentary System, Tools of Control and Balance, Parliamentary Question

1. GİRİŞ

Ülkeler zaman içinde demokrasiyle tanışmaya başladıkça yönetim biçimlerini de değiştirmeye başlamışlardır. Bu değişim bazen tepeden bazen de alttan (halktan) gelen baskı ve talepler sonucu olmuştur. Önceden krallık vb. yönetim şekilleri ile yönetilen ülkeler rejim değişiklikleri sonucu demokratik yönetim modellerinden biri ve/veya karma rejimlerle yönetilmeye başlanmışlardır. Günümüzde genel kabul görmüş ve tüm dünyada uygulanan başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve bu ikisinin karışımı olan yarı-başkanlık sistemi olmak üzere üç farklı demokratik yönetim modeli mevcuttur. Ülkeler kendi kültürlerine, tarihi geçmişlerine ve karakterlerine uygun olacak şekilde bu yönetim modellerinden birini seçmişlerdir.

Örneğin Başkanlık sistemi ABD ile Parlamenter sistem İngiltere ile ve yarı-başkanlık sistemi ise Fransa ile özdeşleşmiş durumdadır. Buradan bu sistemlerin sadece yukarıda adını andığımız ülkelerle sınırlı olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Dünyada birçok ülke kendi siyasal kültürüne ve karakterine uyacak şekilde bu yönetim modellerinden birini tercih ederek ona göre yönetilmektedir.

Seçilen bu demokratik yönetim modellerinde karşılıklı denetleme ve denge mekanizmaları vardır. Örneğin başkanlık sisteminde birçok konuda Başkan ile diğer organlar (senato, temsilciler meclisi, kongre) arasında etkileşim iş birliği vardır. Bu etkileşim atamalarda, milletlerarası anlaşmaların onaylanmasında, meclis araştırmasında, suçlamada (impeachment), bütçe yapımında, veto ve mesaj şeklinde kendini göstermektedir. Bu denge ve denetleme araçlarını-aynı zamanda etkileşim araçları olarak da anılır-Başkanın elinde olan etkileşim araçları ve diğer organların elinde olan etkileşim araçları olarak iki başlık altında toplayabiliriz. Atamalarda ve milletlerarası anlaşmaların yapımında Başkan ile Senato arasında; Meclis araştırması, bütçe, genel af ve mali kaynakların kullanımı konularında Kongre ile Başkan arasında ve Suçlama (impeachment) için ise Temsilciler Meclisi ile Başkan arasında bir etkileşim bulunmaktadır. Aynı şekilde Başkanın da elinde bazı araçlar bulunmaktadır. Bunlar af, veto ve mesajdır.

Yarı başkanlık sistemine baktığımızda da yine çeşitli denge ve denetleme mekanizmaları görülmektedir. Bu yönetim modelinde de kanun yapma, bütçeyi kabul etme, milletlerarası anlaşmaları onaylama yetkisi yasama organına ait olduğundan yürütme organı yasama organına bir ölçüde bağımlıdır. Bunun yanında yasama organı soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşme gibi bilgi edinme ve kontrol araçlarını elinde bulundurur. Bu sistemde bakanlar kurulu ve doğal olarak Başbakan milletlin siyasetini yürütmek, silahlı kuvvetleri emri altında bulundurmak gibi yetkilere sahiptir. Başbakan ve bakanlar devlet başkanına karşı değil, meclise karşı sorumludur. Bundan dolayıdır ki, başbakan ve bakanlar kurulu, her daim başkanın kararlarını desteklemeyebilir. Bu durum bize karşılıklı bir denge ve denetleme mekanizmasının olduğunu göstermektedir. Bu sistemde eğer başkanın temsil ettiği parti mecliste çoğunluğu sağlamışsa başkanın gücü daha da artacaktır. Ancak partisinin sahip olduğu sandalye sayısı az ise o zaman başkanın yetkileri daha sembolik olacaktır. Böyle bir durumda başkan, başbakan ve bakanlar kurulu ile uyumlu çalışmak zorunda kalabilecektir.

Parlamenter sisteme göz attığımızda yine diğer demokratik yönetim modellerinde olduğu gibi bu sistemde de farklı denge ve denetleme mekanizmaları, bir başka deyişle karşılıklı etkileşim araçları vardır. Mesela Parlamenter sistemde yasama ve yürütme organları karşılıklı olarak birbirlerinin görevlerine son verebilmektedirler. Bunun yanında kanun yapma faaliyetlerinde de parlamento ile bakanlar kurulu arasında yakın bir iş birliği söz konusudur. Bakanlar kurulu kanun yapımı faaliyetline aktif olarak katılır. Kabul edilen kanunlara bir göz attığımızda açıkça görülmektedir ki bunların büyük çoğunluğu hükümetin desteğini almış kanun teklifleridir. Burada karşılıklı bir iş birliği olmazsa özellikle Hükümetin parlamentoda yeterli çoğunluğa sahip olmadığı durumlarda verdikleri kanun tekliflerini kabul ettirmeleri söz konusu değildir. Karşılıklı iş birliğinin yanında yasamanın elinde olan ve yürütmeyi denetleyen soru, gensoru, meclis araştırması ve meclis soruşturması gibi bazı önemli denetim araçları vardır.

Bu çalışmamızda yukarıda sözünü ettiğimiz denetim ve bilgi edinme araçlarından olan Soru kurumunun işlevselliği üzerine bazı düşüncelerimizi aktarmaya çalışacağız. Çalışmamızda ilk önce parlamenter sistem hakkında bilgiler vereceğiz. Daha sonra Parlamenter sistemde var olan denetim/bilgi edinme araçlarına değineceğiz ve Türkiye'deki durumu tartışacağız. Son olarak da 26. Dönem TBMM'de verilen soru önergeleri üzerinden Soru'nun işlevselliğini tartışacağız.

2. PARLAMENTER SİSTEM/PARLAMENTARİZM

Parlamenter sistem, hükümetin parlamentodan çıktığı ve varlığını devam ettirebilmek için parlamentonun güvenine ihtiyaç duyduğu sistemin adıdır. Bu sistemin en önemli özelliği, yürütme organının yasama organından türemesi ve bu organın parlamento çoğunluğunun desteğiyle ayakta kalabilmesidir (Gruijters, 1992). Bir başka tanıma göre ise Parlamenter Sistem, yürütmenin yasamadan çıktığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi modelidir (Aktaran Lijphart, 1986: 62-67). Karatepe'nin (2013: 229) yaptığı tanıma göre ise parlamenter sistem "*zaman içinde güç kazanan parlamento ile sahip olduğu güç ve yetkileri kaybeden kralların birbirleri ile anlaşarak yetkilerini paylaştığı sistemin*" adıdır.

Parlamenter sistemin kökenini incelediğimizde, bu sistemin planlı bir şekilde önceden düşünülüp, tartışılıp uygulamaya konulan bir sistem olmadığı, aksine tarihsel süreç içinde tamamen kendiliğinden ortaya çıktığı görülmektedir (Akartürk, 2010: 17). Parlamenter sistemin merkezi, bir başka deyişle anası, İngiltere'de

uygulanan yönetim sistemidir. İngiliz Parlamenter yönetim sisteminin tarihini 1215 Magna Charta'ya kadar götürebiliriz. Bu belge İngiliz baronları ile Norman Kralı John arasında varılan uzlaşmanın bir belgesidir. 1215 yılından itibaren kralın sahip olduğu yetkileri zamanla kısılmış ve 17. yüzyılın sonlarına doğru Parlamenter yönetim sistemi şekillenmeye başlamıştır. Ancak tam olarak demokratik bir yönetim yapısı haline gelmesi ise 20. yüzyılda mümkün olmuştur (Arslan, 2013:40). İngiliz Parlamenter yönetim sisteminde gücü elinde bulunduran kişi başbakanıdır. Bu yüzden bu sisteme bazen “Prime Minister Yönetim Modeli” veya “Westminster Modeli” de denilmektedir.

Parlamenter sistem başkanlık sisteminden farklı olarak yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan bir yönetim modelidir. Bu sistemde yasama ve yürütme her ne kadar birbirinden ayrılmış olsa da bunların tamamen birbirinden bağımsız olduklarını söylemek güçtür (Gözler, 2008: 100). Bu organlar arasında iş birliği ve birbirlerini denetleme görevleri vardır (Öztürk, 2015: 256). Parlamenterizmde yürütme kaynağını yasamadan alır. Seçimi kazanan parti hükümet kurabilmek ve varlığını devam ettirebilmek için mecliste çoğunluğu sağlaması gerekmektedir (Claus, 2009: 48). Söz konusu parti eğer seçimi, çoğunluğu sağlayacak bir oy oranıyla kazanmamışsa, bu çoğunluğu sağlayabilmek için diğer partilerle iş birliğine gitmek durumundadır. Bu özelliğinden dolayı bu sisteme “Kuvvetlerin İş birliği Sistemi” (Gözler, 2008: 100) ve “Kuvvetlerin Kaynaşması” gibi nitelendirmeler yapılmaktadır.

Bu sistemde yasama ve yürütme arasındaki etkileşimi sağlayan ve birbirlerine muhtaç konuma getiren bazı araçlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki kanun yapımıdır. Kanun yapımında yürütme ile yasama etkileşim içine girmektedir. Kanunların yapımında iki farklı yol izlenmektedir. Kanunlar ya milletvekilleri tarafından yasa teklifi şeklinde ya da bakanlar kurulu tarafından kanun tasarısı şeklinde sunulmaktadır. Bir diğer etkileşim aracı ise, bütçedir. Bütçe aslında yasama organının elinde önemli bir güçtür. Çünkü bütçenin parlamento tarafından onaylanmaması hükümetin düşmesine neden olmaktadır. Bütçeyi yürütme organı hazırlar ve yasama tarafından kabul edilir/onaylanır. Parlamenter sistemde yasama ile yürütme arasındaki etkileşim araçlarından bir diğeri ise vetodur, ancak bu sınırlı bir veto yetkisidir. Parlamenteronun kabul etmiş olduğu bir yasanın yürürlüğe girebilmesi için devlet başkanı/cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekmektedir. Devlet başkanı/cumhurbaşkanı yasayı aynen onaylayabileceği gibi tekrar görüşülmek üzere meclise geri gönderebilir. Devlet başkanı/cumhurbaşkanı beğenmediği veya Anayasaya uygun olmadığını düşündüğü kanunların yürürlüğe girmesini bu şekilde geciktirebilir. Bu geciktirici bir vetodur (Gözler, 2008: 105). Kanun aynen kabul edilip tekrar devlet başkanının önüne gelirse bu sefer onaylamak zorundadır. Fakat kanunun iptali için AYM'ye başvurma hakkı saklıdır. Bir başka etkileşim aracı ise uluslararası andlaşmaların onaylanmasıdır. Uluslararası andlaşmaları yürütme organı yapar, lakin bunların onaylanması ise yasama tarafından gerçekleştirilir. Bu süreçte de her iki organ arasında bir etkileşim vardır. Son olarak ise parlamentoların bilgi edinme ve denetim yollarından soru, gensoru, meclis araştırması ve meclis soruşturması vasıtasıyla yürütme organını denetleme imkânı bulunmaktadır. Bu denetim yolları da yasama ile yürütme arasındaki etkileşim araçlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Parlamenter Sistemde en önemli kurum yürütmenin de içinden çıktığı ve varlığını ona dayandırdığı parlamentodur. Dolayısıyla Bu sistemde güç parlamentodadır. Sahip olduğu bu özelliğinden dolayı sistem “Parlamenterizm/Parlamenter sistem” olarak anılmaktadır. Parlamento hem yasama organıdır hem de yürütmeninvarlığını dayandırdığı yerdir (Yayla, 2004: 70; Öztürk, 2015: 256). Uygulama farklılıkları olmakla birlikte cumhurbaşkanının seçildiği, hükümetin güvenoyu aldığı yegâne yer parlamentodur. Hükümetin göreve başlayabilmesi için parlamentodan mutlaka güvenoyu alması gerekmektedir. Aksi takdirde hükümet kurma ve hükümet etme imkânı ortadan kalkar. Böyle bir durumda yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı veya devlet başkanı hükümet kurma görevini başka bir partiye verebilir ya da parlamentoyu feshederek yeni bir seçim kararı alabilir. Parlamenter sistemde ilk önce seçimler yapılır ve meclis oluşur. Daha sonra oluşan bu meclis zamanı geldiğinde Cumhurbaşkanı seçer ve bakanlar kuruluna da güvenoyu vererek göreve başlamasını sağlar veya güvenoyu vermeyerek onu düşürür. Dolayısıyla hükümetin kaderi parlamentoya bağlıdır diyebiliriz. Bu durum parlamenterizmin karakteristik özelliğidir ve onu diğer demokratik yönetim sistemlerinden ayırmaktadır (Özbudun, 2013: 349).

Yasama ve yürütme birbirlerinin görevlerine son verebilirler. Yürütme cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Başbakan bu sistemde oldukça önemlidir. Başbakan genel mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin lideridir. Parlamento içinden seçilir ve cumhurbaşkanı/devlet başkanı tarafından atanır. Cumhurbaşkanıyla kıyaslandığında görev, yetki ve sorumlulukları çok daha fazla ve kapsamlıdır (Musil, 2013: 190). Cumhurbaşkanı her zaman meclis tarafından seçilmez. Bu sistemde cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği uygulamalar da vardır. Halk tarafından seçilmesi

cumhurbaşkanının elini biraz daha güçlendirmektedir. Cumhurbaşkanı partiler üstü ve tarafsızdır. Asli görevi devleti yurtiçi ve yurtdışında temsil etmektir.

Parlamente sistemin onu diğer sistemlerden ayıran kendine has bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Parlamentarizmin bu özelliklerini Lijphart (1986) asli ve tali özellikler olmak üzere iki ana başlık altında toplamıştır. Lijphart'ın yapmış olduğu bu tasnife Gözlerde (2008: 100-104) katılmış ve eserinde parlamente sistemin tanımlayıcı özellikleri asli ve tali olmak üzere ikiye ayırmıştır. Parlamente sistemin asli özelliklerinden ilki yürütmenin iki başlı olmasıdır. Bu sistemde yürütme cumhurbaşkanı/devlet başkanı ve başbakan olmak üzere iki başlıdır (Aktaran Öztürk, 2015: 259). Yani yürütmenin bir kanadında herhangi bir siyasi bir sorumluluğu olmayan cumhurbaşkanı, diğer kanadında ise yasamaya karşı sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulu vardır (kabine). Bu özelliğinden dolayı da bu sisteme “Dualist Yönetim” de denmektedir (Gözler, 2008:101). Bir diğer özellik ise yürütmenin göreve gelmesi ile ilgilidir. Parlamente yönetim modellerinde yürütme doğrudan halk tarafından seçilmezler. Yürütmenin sorumsuz kanadını temsil eden cumhurbaşkanı/devlet başkanı halkın seçtiği milletvekillerinden oluşan parlamento(yasama) tarafından seçilir¹. Yürütmenin diğer kanadı olan kabine de yine parlamento tarafından belirlenir. Asli özelliklerden sonuncusu ise hükümetin yasamaya karşı sorumlu olmasıdır. Hükümetin varlığını devam ettirebilmesi yasamadan (parlamentodan) güvenoyu almasına bağlıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yasama organı güvensizlik oyu vererek hükümeti düşürebilmektedir (Lijphart, 1986: 63). Parlamente hükümet modelinde kabinenin (başbakan ve bakanlar kurulu) parlamento karşısında kolektif ve bireysel olmak üzere iki tür sorumluluğu bulunmaktadır. Siyasal kararların alınmasında bakanlar kurulu birlikte hareket eder ve kararlar herkesin uzlaşması sonucu kolektif olarak alınır. Doğal olarak alınan bu kararlardan kabine yine kolektif olarak sorumludur. Kabine için yasama tarafından güvensizlik oyu verilirse kabinenin tamamı düşer. İşte buna Kolektif Sorumluluk (collective responsibility) denir (Demirkol, 2013: 136). Bunun yanında bakanlar bireysel olarak yaptıkları icraatlardan dolayı yasama organına hesap vermek durumundadırlar. Buna da bireysel sorumluluk (individual responsibility) denmektedir. Eğer bakan güvensizlik oyu alırsa sadece güvensizlik oyu alan bakan düşer, kabine görevine devam eder (aktaran Gözler, 2008: 103).

Asli özelliklerinin yanında Parlamente sisteminin tali (ikincil) özellikleri de vardır. Bu özellikler Gözler'in de belirttiği gibi parlamente sistemin “sine quanon” (olmazsa olmaz) şartları değildir. Eğer bir parlamente sistemde yukarıda saymış olduğumuz özellikler haiz fakat tali özelliklerden birine sahip değilse yine parlamente sistem olarak ele alınıp incelenir. Bu özelliklerden ilki fesih (dissolution) mekanizmasıdır. Fesih ile kastedilen şey yürütmenin başı olan devlet başkanının/cumhurbaşkanının yasama organını feshedebilmesidir. Bazen başbakanın istemiyle bazen de devlet başkanının kendi iradesiyle yürütme yasamayı feshedebilir (Atar, 2009: 146). Tali özelliklerden bir diğeri de aynı kişinin hem yasama organında hem de yürütme organında görev alabilmesidir (Lijphart, 1986: 65). Bu sistemde bakan veya başbakan da milletvekili de aynı kişi olabilir. Bakanlar genel olarak meclis içinden atanırlar. Elbette bunun istisnaları vardır (Ahmet Davutoğlu milletvekili olmadan 60. Hükümet döneminde Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın isteği üzerine bakan olarak kabineye alınmıştır) ancak genel uygulama kabinenin yasama organı içinden teşekkül etmesidir. Parlamente sistemin ikincil (tali) özelliklerinden sonuncusu ise bakanlar kurulunun yasama faaliyetlerine de katılabilmesidir (Kubalı, 1971: 375). Bakanlar kurulunun kanun tasarısı verme hakkı vardır. Ayrıca başbakan ve/veya bakanlar meclise gelerek toplantıya katılabilirler, oturumları izleyebilirler ve söz alarak görüş beyan edebilirler (Gözler, 2008: 104).

3. PARLAMENTE SİSTEMDE BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARI

Parlamente sistemde yasamanın yürütmeyi denetlemek için kullandığı çeşitli araçlar vardır. Bu araçlar bazen ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte parlamente yönetim modelinin benimsendiği birçok ülkede kullanılmaktadır. Parlamentarizmde denetim araçları, soru, gensoru, meclis araştırması ve meclis soruşturması şeklinde sıralanabilir. Saydığımız ilk üç araç hükümetin iş ve işlemleri üzerinde doğrudan bir etki yaratmamakla birlikte, sonuncusu olan meclis soruşturması ise etkili bir yöntem olabilir. Meclis soruşturması sonucunda kabinenin üyeleri hakkında görevlerinden dolayı bir yargılama gerçekleşebilir. Soru yazılı ve sözlü olarak istenebilir. Soru başbakan veya bakanlardan bir konu hakkında yazılı veya sözlü olarak bilgi istemektir. Gensoru bakanlar kurulunun ya da bir bakanın siyasi olarak sorumluluğunu doğuran

¹Cumhurbaşkanı Türkiye'de 2007 yılına kadar yasama organı tarafından seçilmekte idi. 2007 yılında yaşanan cumhurbaşkanlığı seçim krizi sonrası anayasa referandumu yapılmış cumhurbaşkanını halkın seçmesini içeren yasal düzenleme kabul edilmiştir. Bu değişiklikten sonra 2014 yılında yapılan ilk cumhurbaşkanlığı seçiminde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir.

bir denetleme yoludur. Oldukça etkili bir yoldur. Bir diğer denetleme aracı olan meclis araştırması ise belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemedir. Meclis soruşturması ise kabine üyelerinin (Başbakan ve/veya bakanlar) görevleri dolayısıyla cezai sorumluluklarının araştırılmasıdır (Gözler, 2008:261-268).

Türkiye 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar Parlamenter sistemle yönetilen bir ülkeydi. Hatırlanacağı üzere 2017 yılında yapılan referandumla ülkenin yönetim sistemi değişmiştir. Ancak uygulanmaya başlanması ise 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra olmuştur. Bu sistem değişikliği sonrası Türkiye’de uygulanan yönetim modelinin adı “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modelidir”. Biz çalışmamızda bu yeni yönetim sistemi üzerinden değil de, eski yönetim sistemi olan Parlamenter sistem üzerinden değerlendirmelerimizi yapacağız. Türkiye’de parlamenter sistemin uygulandığı dönemde parlamentonun bilgi edinme ve denetim araçları soru (yazılı ve sözlü), gensoru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturmasıdır (1982 Anayasası md.98). Bu denetim araçlarının ne anlama geldiği, niçin kullanıldığı ve uygulanacak süreçler ve yöntemler Anayasamızın 98. maddesinde ve TBMM iç tüzüğünün ilgili maddelerinde açıkça belirtilmiş durumdadır.

Soru²: Soru kurumu T.C. 1982 Anayasası’nın 98. Maddesinin 2. fıkrasında yer almaktadır. Soru “*Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istenmesidir*”.

Meclis araştırması, da Anayasamızın 98. Maddesinin 3. Fıkrasında ifade edildiği şekliyle “belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemedir”.

Genel görüşme ise, “Toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi” şeklinde ifade edilmiştir.

Bunların yanında Parlamentoyu denetlemenin başka yolları da vardır: Gensoru ve Meclis soruşturması. Gensoru Anayasamızın 99. maddesinde, Meclis soruşturması ise 100. maddesinde açıkça belirtilmişlerdir. Gensoru başbakanından veya bir bakandan ortaya çıkan bir problem veya izlemiş/uygulamış olduğu bir politikadan dolayı meclise bilgi vermesidir. Gensoru önergesi bir siyasi parti adına verilebileceği gibi, en az yirmi milletvekilinin imzası ile de verilebilir (1982 Anayasası md. 99). Meclis soruşturması ise başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının araştırılmasını sağlayan bir denetim aracıdır. Bununla ilgili izlenecek yol ve yöntemler Anayasamızın 100. maddesinde ve TBMM İç Tüzüğü’nün ilgili maddelerinde açıkça belirtilmiştir.

4. BİR SİYASİ DENETİM ARACI OLARAK SORU VE TÜRKİYE’DEKİ DURUM

Soru kurumu parlamenter sistemde bilgi edinme ve yürütmeyi denetleme yollarından biri olması sebebiyle geçmişi de parlamentoya eşdeğerdir. Soru, tıpkı parlamento gibi ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmış ve gelişerek oradan diğer parlamenter sistemlere yayılmıştır. Tarihte bilinen ilk soru 1721 yılında İngiltere’de Lordlar Kamarasında (The House of the Lords) Lord Cowper’in sormuş olduğu sorudur (Bülbül, 2009: 2; Gençkaya, 2012: 71). O günden beri zamanla gelişerek diğer parlamentolarda da kullanılmaya gelmiştir. Soru meclis üyelerinin kabine üyelerinden (Bakanlar Kurulu üyeleri) belli bir konuda bilgi talebinde bulunmasıdır. Soru önergeleri bilgi edinmenin dışında bir konu hakkında etki yaratmak, bir konuyu gündemde tutmak veya parlamenterin kendisini gündemde tutmak istemesi veya seçmenlerin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla da sorulabilir (Gençkaya, 2012: 70). Soru önergeleri yazılı olabileceği gibi sözlü olarak da sorulabilmektedir. Soru önergesinin yazılı veya sözlü olmasını belirleyen şey sorunun yazılı veya sözlü olarak sorulması değil, cevaplandırılırken hangi yöntemin kullanılacağıdır.

Türkiye’de Anayasal olarak soru kurumu ilk olarak 1924 Anayasasında düzenlenmiştir. Daha sonra 1961 ve son olarak 1982 anayasasında yer almıştır. 1924 ve 1961 Anayasalarını incelediğimizde görmekteyiz ki, soru kurumu bu metinlerde sadece isim olarak belirtilmiştir.1924 Anayasası’nın 22. maddesi “*Soru, gensoru ve Meclis soruşturması, Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı İçtüzükte gösterilir*” demektedir. 1961 Anayasası’nın 88 maddesi TBMM’nin denetim yollarının ne olduğu saymakta; soru, meclis araştırması ve genel görüşme bu maddenin altında yer almaktadır. Söz konusu maddeye (md.88) göre “*Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkisindedir*”. 1982 anayasasının 98. maddesinde soru ve diğer bilgi edinme ve denetim yolları açıkça belirtilmektedir. İlgili maddede soru “*Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan*

²Soru yazılı ve sözlü olarak ikiye ayrılmaktadır. Burada değineceğimiz soru kurumu Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde geçmeden önceki dönem için geçerlidir. Yani Parlamenter sistemin uygulandığı dönemde geçerli olan Soru’dan bahsedeceğiz.

veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir” diye ifade edilmiş ve ilgili maddenin son fıkrasında “Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir” denilerek bu sürecin nasıl işleyeceği açıkça belirtilmiştir.

Soru konusu çok geniş bir alanı kapsayabilir. Soru hükümetin genel siyaseti ile alakalı olabileceği gibi, sadece bakanların görev alanları ile ilgili de olabilir. Avrupa ülkelerinin bazılarında sorunun konusu açıkça belirtilirken, bazılarında ise nelerin sorunun konusu olamayacağı belirtilmiştir. Parlamenter yönetim modelinin uygulandığı birçok ülkede hangi konularda soru sorulamayacağı o ülke parlamentolarının iç tüzüklerinde belirtilmiştir (Bülbül, 2009: 2-3). Türkiye’deki duruma da baktığımızda Meclis İç Tüzüğü’nün 97. maddesinde nelerin sorunun konusu olamayacağı açıkça belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle sorunun konusunun ve kapsamının ne olduğu değil de içerisinde ne barındırmaması gerektiği sayılmıştır. TBMM İç tüzük madde 97’ye göre aşağıda belirtilen hususları içeren soruların meclis başkanlığı tarafından kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Kısaca bu konular için soru önergesi verilmesi mümkün değildir.

- ✓ Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konular;
- ✓ Tek amacı istişare sağlamaktan ibaret konular;
- ✓ Konusu, evvelce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı olan sorular.

Soru Başbakan’a veya bir bakana sorulur. Fakat bunun yanında TBMM İç Tüzüğü’nün 100. Maddesi uyarınca Meclis Başkanı, Başkanlık Divanı, Başkanlık Divanı üyeleri ve Danışma Kurulu için TBMM faaliyetleri ile ilgili görevleri hakkında TBMM Başkanına yazılı veya sözlü sorulabilmektedir.

Soru yazılı olarak sorulur. Buna soru önergesi denir. Soru önergeleri sadece bir milletvekili tarafından imzalanarak (TBMM İç Tüzük, md. 96) Meclis Başkanlığına verilir. Soru önergeleri yazılı olarak verilmekle birlikte aslında yazılı ve sözlü olmak üzere iki çeşit soru türü vardır. Böyle bir ayrıma gidilirken esas alınan kıstas sorunun soruluş tarzından ziyade cevaplanış şeklidir. Eğer sorunun yazılı olarak cevaplanması isteniyorsa “yazılı soru”, sözlü olarak cevaplanması isteniyorsa “sözlü soru” olarak isimlendirilir (Gözler, 2009: 261).

Yazılı sorular, Başbakanlığa veya ilgili bakanlığa gönderilir ve sorunun muhatabı kurum, gelen soruyu 15 gün içinde cevaplandırmak durumundadır. Ancak yazılı sorular bu süre zarfında cevaplandırılmaz ise ilgili kurumun dikkati (Başbakanlık veya ilgili bakanlık) TBMM Başkanlığı tarafından çekilir. Buna Tekit denir. 15 günlük süreye ilave olarak Meclis Başkanlığı tarafından 10 günlük ilave bir süre daha verilir. Eğer bu süre zarfında da yazılı soru cevaplandırılmazsa önergenin süresi içinde cevaplandırılmadığı gelen kağıtlar listesinde yayınlanır (TBMM İç Tüzüğü, md.99-100). Fakat yazılı soru önergesinin cevabının hazırlanması belirtilen yasal süreyi geçecekse (15+10 gün) hükümet tarafından bir aylık ek süre talebinde bulunulabilir (İç Tüzük md.99). Sorulan yazılı sorunun cevabı Başbakanlık veya ilgili bakanlık tarafından Başkanlığa sunulur. Meclis Başkanlığı gelen cevabı bekletmeden soru sahibi milletvekiline iletir. Ayrıca gelen cevap başkanlık tarafından soru metnine iliştilererek soru önergesinin alındığı günkü veya bir sonraki oturumun tutanağının arkasına eklenir (TBMM İç Tüzüğü md. 99/1).

Bir başka soru çeşidi olan sözlü soru ise yine başkanlığa yazılı olarak verilir. TBMM İç Tüzüğü’nün 48. maddesine göre “Sözlü sorular, önergenin Başbakanlığa ve ait olduğu bakanlığa sevk tarihinden itibaren beş gün sonra gündeme alınır.Sözlü soruların cevaplandırılması için; Anayasa, kanun ve İçtüzük gereği zorunluluklar hariç olmak üzere, haftanın en az iki gününde, birleşimin başında ve birer saatten az olmamak şartıyla, Danışma Kurulunun önerisi ve Genel Kurulun onayı ile belli bir süre ayrılır.Hükümet adına verilecek cevabın süresi beş dakikayı geçemez. Bu cevap üzerine soru sahibi, yerinden, konu ile ilgili çok kısa ek bir açıklama isteyebilir. Hükümet adına verilecek cevapla görüşme tamamlanır. İkinci cevap süresi de beş dakikayı geçemez”.

Yine aynı maddenin (md. 98) 3-5. Fıkralarına göre “sözlü sorunun cevaplandırılması için soru sahibinin Genel Kurulda bulunması zorunluluğu yoktur. Hükümet adına cevap vermek için söz alan bakan; gündemde bulunan sözlü soru önergelerinden birden fazlasını sıra gözetmeden cevaplayabilir. Bu hakkını kullanmak isteyen bakan, önceden birleşimi yöneten Başkana isteğini bildirir. Başkan bu isteği birleşimi açtıktan sonra derhal Genel Kurula duyurur. Konuları aynı olan sözlü sorular birleştirilerek cevaplandırılabilir.İkinci fıkradaki

zorunluluklar hariç, üç birleşim içinde cevaplandırılmayan sözlü sorular yazılı soruya çevrilir ve istemi halinde aynı birleşimde önerge sahibine beş dakikayı geçmemek üzere söz verilir”.

5. SORU KURUMUNUN İŞLEVSELLİĞİ: 26. DÖNEM TBMM'DE SAĞLIK ALANINDA VERİLEN SORU ÖNERGELERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Burada 26. Dönemi seçmemizin nedeni Türkiye Cumhuriyeti 27. dönemle birlikte Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak isimlendirilen yeni bir yönetim modeline geçmesidir. Bu yeni sistemde Bakanlar parlamento içinden atanmadığı için sözlü soru kurumu ortadan kalkmıştır. Bakanlara sadece yazılı soru sorulabilmektedir. Bizim çalışmamız parlamenter sistemin bir denetim ve bilgi edinme aracı olan soru kurumunu incelediği için ülkemizde parlamenter sistemin son uygulamada olduğu dönem 26. dönemdir. Bu dönemde milletvekilleri bakanlara hem yazılı hem de sözlü soru önergeleri verebilmekte idi. Bu dönemi incelediğimizde toplamda 30611 adet soru önergesi verilmiştir. Bunlardan 28989'u (% 94,7) yazılı ve 1622'si (% 5,3) ise sözlü soru önergesidir. Verilen önergelerin cevaplandırılma durumlarını incelediğimizde sadece 3755'i zamanında cevaplandırılmıştır. 10001'i ise süresi geçtikten sonra cevaplandırılmıştır. Bu dönemde verilen soru önergelerinden 13993 tanesi cevaplandırılmadığından gelen kağıtlarda yayımlanmıştır. Geriye kalan 2863'ü ise diğer durumlar olarak belirtilmiştir. Bu verilere baktığımızda verilen soru önergelerinin cevaplandırılma oranı % 44,9 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1. Soru Önergelerinin Genel Dağılımı (26. Dönem TBMM)

Soru Önergelerinin Türü	Adedi	% (Yüzdesi)
Yazılı Soru Önergesi	28989	% 94,7
Sözlü Soru Önergesi	1622	% 4,3
Toplam	30611	% 100

Kaynak: www.tbmm.gov.tr adresinden derlenmiştir.

Sağlık sektörü ile ilgili verilen soru önergelerine baktığımızda 26. Dönemde toplam 100 adet soru önergesi verildiği görülmektedir. Bu soru önergelerinden 99 tanesi (% 99) yazılı soru önergesi, 1 tanesi ise (% 1) sözlü soru önergesidir.

Tablo 2. Sağlık Alanında Verilen Önergelerin Genel Dağılımı (26. Dönem TBMM)

Soru Önergelerinin Türü	Adedi	% (Yüzdesi)
Yazılı Soru Önergesi	99	% 99
Sözlü Soru Önergesi	1	% 1
Toplam	100	% 100

Verilen soru önergelerinin önerge sahiplerinin mensubu oldukları partilere göre dağılımına bakıldığında CHP'li vekillerin verdikleri soru önergelerinde ezici bir üstünlük söz konusudur. CHP'yi sırasıyla HDP ve MHP takip etmektedir. Parlamentoda en fazla milletvekili sayısına sahip olan iktidar partisi (AKP) milletvekillerinden ise hiç soru önergesi verilmemiştir. Bu da sıkı bir parti disiplinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 3. Sağlık Alanında Verilen Önergelerin Partilere Göre Dağılımı

Üyesi Olunan Parti	Verilen Soru Önergesi Sayısı	%
AKP	0	%0
CHP	77	% 77
HDP	15	%15
MHP	7	% 7
Bağımsız	1	%1
Toplam	100	% 100

Soru önergesi sahiplerinin cinsiyete göre dağılımına baktığımızda da bay milletvekilleri sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. CHP'den 20, HDP'den 6, MHP ve bağımsızlıardan birer kadın milletvekili soru önergesi vermiştir.

Tablo 4. Sağlık Alanında Verilen Önergelerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	28	%28
Erkek	72	%72
Toplam	100	%10

Sağlık alanında verilen soru önergelerini konu bakımından sınıfladığımızda ise büyük çoğunluğunun personel ile ilgili (atama, terfi, sağlık çalışanı açığı vb..) oldukları görülmektedir. Daha sonra ise sırasıyla denetim, sağlık kuruluşları, diğer konular ve ilaç ile ilgili konularda soru önergeleri verildiği görülmektedir.

Verilen soru önergelerinin cevaplandırılma durumuna baktığımızda da cevaplandırılma oranlarının çok düşük olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 5. Sağlık Alanında Verilen Soru Önergelerinin Konusal Dağılımı ve Cevaplandırılma Oranları

Konusu	Adedi	Cevaplanan Soru Önergesi Sayısı	Cevaplandırılma Yüzdesi
Personel	34	7	% 20,5
Denetim	9	3	% 33,4
Sağlık Kuruluşları (Devlet-Üniversite/Araştırma Hastaneleri-Özel Hastaneler)	9	0	% 0
İlaç	7	0	%0
Sağlık Yatırımları	7	1	% 14,29
Kamu Özel Ortaklığı	3	0	%0
Özelleştirme	3	0	%0
Uyuşturucu Madde-Alkol-Sigara	3	0	%0
Suriyeli Göçmenler	3	0	%0
Hizmet Satın Alma	2	1	%50
Önleyici Tedbirler	2	0	% 0
Eğitim Çalışmaları	2	0	%0
Halk ve Çevre Sağlığı	2	0	%0
KHK İle İhraç	2	0	%0
Şehir Hastaneleri	2	0	%0
Aile Hekimliği/Sağlık Ocağı	1	0	%0
Aşı	1	0	%0
Diğer	8	0	%0
TOPLAM	100	12	%12

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde açıkça görülmektedir ki verilen soru önergelerinin büyük çoğunluğu Sorunun muhatabı tarafından cevaplandırılmamıştır. Milletvekilleri tarafından verilen soru önergelerinden sadece dört konu hakkında verilenlerin bir kısmına cevap verilmiş, diğerlerine ise idare tarafından cevap verilmemiştir. Sağlık personellerini ilgilendiren konularda 34 adet soru önergesi verilmiş ve bunlardan sadece 7 tanesi (% 20,5) cevaplandırılmıştır. Geri kalanlar için ilgili kurum ya da kişiden herhangi bir cevap gelmemiştir. Denetim vb. konuları ilgilendiren alanlarda ise 9 adet soru önergesi verilmiş ve bunlardan sadece 3'ü (% 33,4) cevaplandırılmıştır. Yapılan veya yapılması planlanan sağlık yatırımları için milletvekilleri tarafından verilen 7 soru önergesinden sadece 1'i (% 14,2) için dönüş olmuştur. Son olarak hizmet satın alma gibi konular için verilen 2 soru önergesinden 1'i cevaplandırılmıştır. Diğer alt başlıklarda verilen soru önergelerinin hiçbirine ise cevap verilmemiştir. Cevaplanan soru önergelerinden 9 tanesi (toplam 12 adet) süresi içinde cevaplandırılmamıştır.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir ülkede yasama ve yürütmenin birbirlerini denetlemeleri son derece önemlidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi denge, denetleme ve kontrol mekanizmalarından yoksun bir yönetim modelinin meşruluğu da tartışmaya açılacak ve varlığını uzun süre devam ettirme olanağı olmayacağı gibi, o ülkede keyfi uygulamaların artmasına, hukuk kurallarının çiğnenmesine ve dolayısıyla mağduriyetlerin yaşanmasına neden olacaktır. Bu zamanla söz konusu ülkede kaos ortamının hakim olması demektir. Günümüzde açık yönetim uygulamaları ve bunun neticesi olarak şeffaflık, hesap verebilme ve bilgi edinme gibi konular giderek önem kazanmaktadır. Bir ülkede hükümeti denetleme araçlarının etkin bir şekilde kullanılması o ülkenin siyasal sistemi ile de çok yakın ilişki içindedir. Özellikle bir ülkedeki siyasi parti sistemi denetleme araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasını doğrudan etkilemektedir. Sıkı bir parti disiplinin uygulandığı parlamenter sistemlerde yasamanın yürütmeyi denetlemesi ve denetimin bir aracı olan soru önergelerini etkin bir şekilde kullanması oldukça güçtür.

Çalışmamızda incelemeye aldığımız TBMM 26. Yasama döneminde sağlık alanında verilen soru önergelerinin muhatabları tarafından çok da ciddiye alınmadığı önergelerin cevaplandırılma oranlarından açıkça görülmektedir. 26. Yasama döneminde sağlık alanını ilgilendiren konularda verilen toplam 100 soru önergesinden sadece 12 tanesi (%12) cevaplandırılmıştır. Burada başbakan veya ilgili bakanların keyfi davrandıkları ve soru kurumuna gereken önemi göstermedikleri sonucu çıkmaktadır. Bu durum sadece bu döneme özgü bir durum değildir. Yıllar itibarıyla soru önergeleri işlevselliğini yitirmiştir ve yitirmeye de devam etmektedir. Özellikle ülkemizde uygulanmaya başlanan yeni yönetim modeliyle (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) birlikte daha da işlevsiz hale geleceği kanaatindeyiz. Milliyet gazetesinden Bahar Atakan'ın TBMM başkanı M. Şentop'tan aktardığına göre (www.milliyet.com.tr, 24.12.2018) 23. Yasama

döneminde toplamda 16 bin 540 (% 85.84) yazılı soru önergesi yanıtlanırken; bu oran 24. Yasama döneminde 39 bin 247'ye (Yüzde 60.33), 25. Yasama döneminde sadece 165'e (Yüzde 6.06) ve 26. Dönemde ise 13 bin 186'ya (% 45.36) düşmüştür. Bu rakamlardan hareketle diyebiliriz ki Soru kurumu önemini ve işlevselliğini yitirmektedir.

Oysa modern toplumlarda bilgi edinme hakkı ve yönetimleri denetleme çok önemlidir. İdarenin denetlenmesindeki asıl sebep kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve vatandaşlara daha fazla, daha hızlı ve daha kaliteli hizmet götürmektir. Bunun yanında yönetenlerin elinde bulundurdukları kamu gücünü tarafsız kullanmalarını sağlamak da idarenin denetlenmesinin ardında yatan nedenlerden biridir. Bunun içindir ki bir bilgi edinme ve siyasi denetim aracı olan soru kurumunun tekrar işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Bazı ülkelerde uygulandığı gibi sorunun içeriği biraz daha daraltılabilir (kelime sayısı bakımından), meclise gelmeden komisyon toplantılarında bunun için ayrıca belirli bir zaman ayrılabilir. Yine bazı ülkelerde uygulandığı gibi soru için belirli günler belirlenebilir. Ancak başbakan ve bakanlar için de bazı zorlama mekanizmaları getirilebilir.

KAYNAKÇA

Akartürk, E. A. (2010). Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Arslan, R. (2013). Demokratik Yönetim Sistemleri, Dora Basın-Yayın, Bursa.

Atar, Y. (2009). Türk Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya.

Bülbül, M. (2009). "Parlamenter Denetim Yolları: Yazılı ve Sözlü Soru" YASADER, Kadınlara Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarının Yasama Sürecine Katılımlarının Güçlendirilmesi Semineri, 5-6 Kasım 2009, ss.1-13, Ankara.

Claus, L. (2009). "Seperation of Powers and Parliamentary Government". (Ed. V. David Amar and Mark V. Tushnet), Global Perspectives on Constitutional Law, ss.48-58, Oxford University Press, New York.

Demirkol, F. (2013). Anayasa Hukuku, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Gençkaya, Ö.F. (2012). Parlamenter Denetim Yolları. Parlamenter Denetim Sempozyumu. 07.05.2012, 66-73, Ankara.

Gözler, K. (2008). Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Gruijters, J.P.A. (1992). "The Case For a Directly Elected Prime Minister in The Netherlands" (Ed. A. Liphart), Parliamentary Versus Presidential Government, ss.191-193, Oxford University Press, New York.

Kubalı, H. N. (1971). Türk Anayasa Hukuku Dersleri, İÜHF Yayınları, İstanbul.

Lijphart, A. (1986). Çağdaş Demokrasiler. (Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Yetkin Yayınları, Ankara.

Lijphart, A. (1999). Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, Yale University Press, London:

Musil, Ayan P. (2013). "Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistem", (Ed. Sabri Sayarı ve H. Dikici Bilgin), Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar, ss.189-207, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özbudun, E. (2013). Türk Anayasa Hukuku. 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Öztürk, N. K. (2015). Anayasa ve Devlet: Temel Kavramlar ve Uygulamalar, Albi Yayınları, İzmir.

T. C 1982 Anayasası.

TBMM İç Tüzüğü. <http://www.anayasa.gen.tr/tbmmictuzuk.htm> (E. Tarihi: 01.10.2019)

www.tbmm.gov.tr (E. Tarihi: 15.12.2019)

http://www.birarada.org/upload/Node/22663/files/hu_ku_met_sistemi_sec_ene_klerinde_denge_ve_denetleme_mekanizmalar_v5.pdf (E. Tarihi: 10.12.2019).